

Філософія педагогіки серця Яна Павла II

Нелля НИЧКАЛО,

доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України

*Треба людину просто любити,
тому що вона є людиною,
треба просити для неї любові,
з огляду на особливу гідність,
яку вона має...*

*...Першим і засадничим завданням культури
загалом і кожної культури зокрема є виховання. У
вихованні йдеться, власне, про те, щоб людина все
більше ставала людиною...*

Ян Павло II

Видатна Людина світу, великий філософ і теолог, педагог і психолог, дипломат і цілеспрямований борець за торжество ідеалів гуманізму... Ці високі слова й правдиві оцінки стосуються однієї людини – Яна Павла II.

«...Він став найпомітнішою людиною, яка будь-коли жила на Землі: нема сумніву, що його бачили наочно більше людей, ніж будь-кого іншого. А коли взяти до уваги ще й телебачення з його незмінною глядацькою аудиторією, то важко собі уявити, який величезний засяг мало Папине спілкування з людством, у скільки світів-культур він проник», – так написав про Яна Павла II американський богослов, журналіст і католицький громадський діяч Джордж Вайгель у книзі «Свідок надії», присвяченій його життю та діяльності, що стала міжнародним бестселером і була перекладена багатьма мовами [1, с. 4].

Життя Яна Павла II, його філософські роздуми про моральні підвалини вільного суспільства, що ґрунтуються на глибокому розумінні природи й гідності людини, – це скарб для всього людства. «Його життя і його слова про майбутнє так чи інакше вплинули навіть на найглухіші закутки планети» [там само, с. 12]. І в цьому висновку Джорджа Вайгеля немає ані найменшого перебільшення.

Кароль Йозеф кардинал Войтила (Karol Józef kardynał Wojtyła), архієпископ-митрополит Краківський, був обраний Папою Римським 16 жовтня 1978 р. 111 кардиналів віддали за нього свої голо-

си. Це був перший Папа Римський з Польщі, а також перший після 455 років Папа, який не був італійцем. І вже 24 жовтня того самого року відбулася його аудієнція у Президента Італійської Республіки Алесандро Пертіні [8, с. 8–12].

Яна Павла II вітали глави урядів країн різних континентів світу. І тільки в тодішньому Радянському Союзі ця подія світового значення була зустрінута без особливого захоплення керівників держави. Адже Папою Римським став громадянин Польщі, що входила до соціалістичного табору. Комуністичні ідеологи сприймали обрання Папою Кароля Войтили як певну небезпеку.

У ті часи в Україні практично неможливо було знайти у пресі інформацію про Яна Павла II. Інколи з'являлася «закрита інформація» службового характеру. Як, наприклад, на початку червня 1979 р. у зв'язку з першим паломництвом святого отця до Польщі – своєї Вітчизни. Історики визнали цей візит Папи Римського «za kameń miłowy» в діях повоєнної Європи. Багато з них висловили думку, що ця подія символізувала початок кінця холодної війни («symboliczny początek końca zimnej wojny»).

Відтоді у мене народилося велике бажання дізнатися якомога більше про Яна Павла II, про його життєвий шлях, його гуманістичні ідеї, викладацьку діяльність й опубліковані ним праці. З роками це бажання не зникало. Навпаки, воно поглиблювалося. Цьому сприяла наша багатолітня співпраця з науковцями

– педагогами Польщі, що набула системного характеру в умовах незалежної України, особливо після 1998 р. Завдяки доктору педагогічних наук (хабілітованому), професору Франтішеку Шльосеку, який згодом заснував разом з доктором філософських наук, професором Іваном Зязюном (колишній міністр народної освіти України, з 1993 р. і донині – директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України) Міжнародне наукове товариство «Польща – Україна», я особисто побувала там, де народився Кароль Войтила, де навчався у загальній середній школі, в Державній міській гімназії імені Марціна Вадовіти, де він ходив до костельної, де померла його мама, коли йому було дев'ять років... Старовинне містечко Вадовіце свято зберігає все те, що пов'язане з пам'яттю про великого земляка Кароля Войтилу, який присвятив своє життя Богу і людям. У тій квартирі, де жила сім'я Войтилів, створено Музей Святого отця Яна Павла II. Вже перше відвідування цього унікального закладу сколихнуло моє серце і душу.

Пізніше я ще двічі була в цьому музеї світового значення, оглядала численні експонати, читала документальні матеріали – й усе глибше усвідомлювала, що саме сім'я, батько й мати, тепла родинна атмосфера, а також вчителі класичної гімназії та її директор, вчитель грецької і латинської мов, та вчитель польської мови з приватної кармелітської гімназії Мечислав Котлярчик¹ вплинули на формування особистості малого Кароля, розгледіли його таланти і мрії, спрямовані в майбутнє.

До висновку, що Кароль Войтила – святий отець Ян Павло II – є видатним педагогом світу, я дійшла в результаті багаторічного вивчення його праць, ознайомлення з різними публікаціями про його «нетиповий» понтифікат. Як відомо, Ян Павло II здійснив 104 зарубіжних паломництва, під час яких відвідав 135 країн, виголосив понад 2400 промов. На теренах Італії він побував у 142 подорожах, під час яких проголосив 898 промов, оголосив 476 нових святих, видав понад 100 костельних документів, у тому числі 14 енциклік (послань Папи Римського), 11 конституцій, 42 апостольських листи й здійснив багато інших цінних публікацій.

Унікальні енциклопедичні видання, що побачили світ після 2 квітня 2005 р.², свідчать про те, що святий отець Ян Павло II – неповторне явище в світовій історії, значуща, грандіозна постать – велет високого духу, гуманізму й добротворення для цілого світу. Чим більше заглиблюємося в зміст його праць

¹ Bilicki Tomasz. Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II – na podstawie jego encyklik, adhortacji, wybranych listów i przemówień / Tomasz Bilicki. – Kraków: Oficyna Wydawnicza «Impuls», 2007. – S. 15.

² Jan Paweł II. Dzień po dniu. Ilustrowane Kalendarium Wielkiego Pontyfikatu. 1978 – 2005. – T. I–II. – Kraków, 2005; Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II / pod red. ks. prof. dr hab. Andrzeja Zwolińskiego. – Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2003. – 619 s.; Jan Paweł II. Encyklopedia nauczania moralnego / Jan Paweł II; pod red. ks. prof. dr hab. Janusza Nagórniego, ks. prof. dr hab. Krzysztofa Jeżyny. – Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2005. – 636 s.

й осмислюємо багатоаспектні напрями його діяльності – як священнослужителя, духовної особи, Папи Римського, як дипломата, вченого – філософа, теолога, історика, соціолога, тим більше переконуємося, що Польща подарувала світу Велику Людину.

Своїми переконаннями, які переросли в ідею створення педагогічної книги про Яна Павла II, я поділилася з професорами Люблінського католицького університету – доктором юридичних наук (хабілітованим), професором, тодішнім Сандомирським ксьондзом єпископом Андрієм Дзеньгою та доктором педагогічних наук (хабілітованим), деканом Замісцевого відділу наук про суспільство в Стальовій Волі, ксьондзом Яном Зімним. Ці відомі науковці-педагоги не лише підтримали мою ідею, а й суттєво допомогли, щоб вона стала реальністю. Спільними зусиллями за участю чотирьох сестер-законниць, магістрів педагогіки Малгожати Мельнічек, Агати Шуль, Малгожати Лещинської та Анни Кнутель було підготовлено рукопис книги «Pedagogia Jana Pawła II w XXI wieku. Teoria i praktyka», перше і друге видання якої побачили світ у 2008 р.

«Ян Павло II – то Великий Вихователь. То Великий Вчитель Народів»,³ – так написав у вступному слові до цієї книги єпископ Андрій Дзеньга (нині архієпископ Щецинський). Ці слова, які стали афоризмом для всього світу, ніби відчинили двері для подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

ВИДАТНИЙ ПЕДАГОГ СВІТУ

Яку педагогічну цінність, багатство й невичерпний скарб для людства становить спадщина святого отця Яна Павла II? Щоб дати відповідь на це непросте запитання, ми звернулися до праць Кароля Войтили. На початку цього століття Науковим товариством Люблінського католицького університету в серії «Людина і моральність» («Człowiek i moralność») було видано чотиритомник його творів: том I – «Miłość i odpowiedzialność»⁴, том II – «Zagadnienie podmiotu moralności»⁵, том III – «Wykłady Lubelskie»⁶, том IV – «Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne»⁷.

³ Pedagogia Jana Pawła II w XXI wieku. Teoria i praktyka / pod red. prof. zw. dr hab. Nelli Nyczkało. – Wydanie II poprawione. – Stalowa Wola, 2008. – 459 s. (s. 7).

⁴ Wojtyła Karol. Miłość i odpowiedzialność / Karol Wojtyła // Człowiek i moralność. – T. I / red. Tadeusz Styczeń, Jerzy W. Gałkowski, Adam Rodzniński, Andrzej Szostek. – Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. – 255 s.

⁵ Wojtyła Karol. Zagadnienie podmiotu moralności / Karol Wojtyła // Człowiek i moralność. – T. II / red. Tadeusz Styczeń, Jerzy W. Gałkowski, Adam Rodzniński, Andrzej Szostek. – Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. – 252 s.

⁶ Wojtyła Karol. Wykłady Lubelskie / Karol Wojtyła // Człowiek i moralność. – T. III / red. Tadeusz Styczeń, Wojciech Chudy, Jerzy W. Gałkowski, Adam Rodzniński, Andrzej Szostek. – Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. – 252 s.

⁷ Wojtyła Karol. Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne / Karol Wojtyła // Człowiek i moralność. – T. IV / red. Tadeusz Styczeń, Wojciech Chudy, Jerzy W. Gałkowski, Adam Rodzniński, Andrzej Szostek. – Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000. – 543 s.

У цьому виданні систематизовано фундаментальні наукові філософсько-педагогічні праці Кароля Войтили – вченого зі світовим ім'ям. Його спадщину пронизують ідеї високих моральних вартостей, любові до Батьківщини, до малої вітчизни, до батьків, самовиховання і праці, милосердя, відповідальної етики за результати своєї діяльності.

Упродовж 27 років ця видатна особистість високої духовності і культури ламала стереотипи, об'єднувала, інтегрувала людей усього світу, незалежно від їхньої національності, релігії, соціального стану.

Всебічне і глибинне розуміння **Людини** в усіх її вимірах, її потреб і проблем, постійна турбота про долю **Родини** і **Вітчизни**, про майбутнє **Людства**, поєднані з прогностичним мисленням великого вченого-енциклопедиста Яна Павла II, стали добрим фундаментом створення таких праць, котрі сьогодні поціновані як справжній духовний скарб світового рівня.

Вивчаючи спадщину Яна Павла II, ми не перестаємо дивуватися її багатогранності, прагненню дійти до свідомості й сердець людей різних країн світу. Він особливо наголошував на необхідності пробуджувати у кожного внутрішнє «Я», впливати на формування переконань. У його працях закладено велику духовну силу, спрямовану на піднесення людини, розвиток у неї почуття самовідповідальності, а це виростає з особистого переконання.

В центрі уваги Яна Павла II – людина, її проблеми, страждання і радість, перепони і загрози на її життєвому шляху. Олюднення людини («uczłowieczenie człowieka») – саме на це має спрямовуватися виховання. У своїй філософсько-педагогічній концепції він обґрунтовує думку про те, що від першої хвилини свого життя людина поетапно, на кожній життєвій сходинці вчиться бути Людиною. І цей процес є неперервним. Вчений як педагог і психолог, філософ-прогнозист доводить, що майбутнє кожної родини і всього людства залежить від виховання людини.

ЗОЛОТИЙ СКАРБ ДЛЯ ЛЮДСТВА

Справжньою педагогічною скарбницею є **послання Папи Яна Павла II до людей усього світу, до сімей, до людей похилого віку, до жінок, до дітей, до митців – до різних соціальних спільнот**. Можна сказати, що вони звернені до кожного, хто живе, творить і ходить цією землею. На нашу думку, послання – унікальні документи в історії людства, той золотий неоціненний скарб, який необхідно взяти з собою в нелегку життєву дорогу, вступаючи в XXI століття і третє тисячоліття. Викладені в них ідеї, обґрунтовані великим мислителем, є важливим духовним джерелом і методологічною основою для філософії, педагогіки, психології, соціології та інших наукових галузей, які досліджують людину і спрямовані на допомогу їй. Водночас вони виконують порадницьку, методичну функцію для батьків і вчителів, для директорів шкіл та інших

освітньо-виховних осередків, для ректорів і керівників вищих навчальних закладів різних типів і форм власності, а також для державних і політичних діячів.

«Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі тисячоліть» – остання книга святого отця. Вона була видана італійською мовою у Ватикані та Мілані й перевидана польською мовою у Кракові [4] та українською мовою у Львові [5]. На нашу думку, це видання є справжнім духовним заповітом для нащадків.

Ознайомлення з цією фундаментальною працею дає змогу осягнути внутрішній світ її автора, котрий присвятив своє життя служінню людині і людству. Діалог як основна форма викладу допомагає читачам відчувати особисті рефлексії Яна Павла II, багатство його душі, доброго і щедрого серця.

Вражає глибинність творчого задуму вже на етапі формування і структурування змісту книги. Зміст п'яти розділів цієї філософсько-педагогічної праці становлять роздуми, що були вистраждані впродовж багатьох років і десятиліть. Це заповіт великого людинолюбця, сердечні поради громадянам світу і на сьогоднішній день, і на далеке майбутнє. Назви п'яти розділів ніби викарбувані розумом і серцем святого отця: «Межа зла»; «Свобода і відповідальність»; «Осмислення Батьківщини (Батьківщина – Нація – Держава)»; «Осмислення Європи (Польща – Європа – Церква)»; «Демократія: можливості та небезпеки».

Звернемось до концептуальних положень лише одного розділу цієї праці «Осмислення Батьківщини...». «Мислити Вітчизною... (Вітчизна – Народ – Держава)» – це головна концептуальна ідея творчого задуму. Вона спрямована на всебічне осмислення і розкриття сутності таких ключових понять, як *Вітчизна, патріотизм, нація, історія, нація і культура*.

З метою обґрунтування поняття «Батьківщина» вчений використовує міждисциплінарний підхід. Він звертається до етимології, а також до логічної семантики. Свої філософсько-педагогічні роздуми Ян Павло II розпочинає з конкретного історико-філологічного аналізу слів *Батьківщина, Вітчизна* (латиною – *patria*), що пов'язані з поняттями *батько, вітець* (*pater*). «У деякому сенсі, – зазначає святой отець, – батьківщина ототожнюється зі спадком, тобто сукупністю дібр, що їх ми одержали від наших предків. Дуже часто в цьому контексті вживають вислів «мати-батьківщина». З особистого досвіду ми всі знаємо, яка велика роль матерів у передаванні духовної спадщини. Отже, батьківщина є спадщиною і водночас майновим становищем, зумовленим цією спадщиною; це стосується також землі, території. Та ще більше поняття батьківщини означає вартості й духовний зміст, які творять культуру нації» [4, с. 61–62]. Ці думки Понтифік висловив ще 2 червня 1980 р. на форумі ЮНЕСКО. «**В ім'я майбутнього культури**» – так було названо ту історичну промову.

Глибокі концептуальні ідеї закладено в положеннях щодо моральної вартості патріотизму. У розділі «Патріотизм» читаємо: «Якщо запитати себе, де шукати патріотизму в Десяти заповідях, відповідь не забариться: його слід шукати в четвертій заповіді, яка зобов'язує нас шанувати батька і матір. Адже справді, це почуття латина виражає словом *pietas* (пошана, піетет, але також благочестя), наголошуючи, що пошана, яку ми повинні складати батькам, має релігійний вимір». Вчений-філософ і педагог дуже просто і доступно розкриває сутність цього важливого поняття: «Патріотизм означає любов до всього, що творить батьківщину: до її історії, традицій, до її мови, навіть до її краєвидів. Ця любов поширюється також на твори співвітчизників і плоди їхнього генія. Усяка небезпека, що загрожує великому добру батьківщини, стає нагодою для перевірки цієї любові» [там само, с. 19].

Кожне слово, кожне речення, написане Яном Павлом II про Батьківщину, ніби вирізьблене на камені напуття для нинішніх і прийдешніх поколінь. Чому саме так нам видається? Відповідь на це риторичне запитання є досить простою. Саме тому, що Папа присвятив своє життя служінню цій ідеї. Він спрямовував свої зусилля, концептуальні пошуки на реальну дію на всіх рівнях. «Батьківщина – це добро, спільне для всіх громадян, і в цьому сенсі вона є також великим обов'язком. Аналіз давньої і недавньої історії широко документує подеколи героїчну відвагу, з якою поляки вміли виконувати цей обов'язок, коли треба було захищати верховне добро батьківщини. <...> Отже, батьківщина – це великий феномен. Можна сказати, що це феномен, на службу якому розвинулися і далі розвиваються суспільні структури, починаючи з перших племінних традицій», – такий висновок вченого. Водночас він порушує питання: чи не досяг розвиток суспільного життя своєї остаточної межі? І зрештою висловлює глибоке переконання: «схоже, що родина, а також нація і батьківщина залишаються речами, яких ніщо не може замінити» [там само, с. 72].

Водночас необхідно зазначити, що Ян Павло II дуже добре знав життя, складні проблеми, які виникали на різних його етапах. Тому він бачив і розумів суперечності та їхні причини. І це уможливило об'єктивне оцінювання реального стану тієї чи іншої проблеми на практиці – і в життєдіяльності окремої людини, і окремої родини, і всього суспільства на загальнодержавному рівні.

СІМЕЙНА СПІЛЬНОТА І ВИХОВАННЯ

Глибокими філософськими, психологічними і педагогічними ідеями наповнений зміст **Послання «До сімей»**, проголошеного 2 лютого 1994 р.: «Я говорю про два близько споріднені, але не тотожні поняття. Це поняття «спілкування» та «спільноти». «Спілкування» здійснюється у міжособистісних стосунках, між «я» і «ти». «Спільнота» перевищує цю схему і наближається до «суспільства», до «ми». Отже, сім'я як спільнота осіб є першою людською

«спільнотою». Це відбувається щоразу, коли дається шлюбна обіцянка, яка відкриває подружній парі постійне спілкування любові та життя, а завершується повністю в особливий спосіб – народженням потомства: таким чином, «спілкування» подружньої пари дає початок «спільноті», якою є сім'я. Сімейна «спільнота» наповнена сутністю «спілкування». Чи може будь-яке інше спілкування поміж людьми зрівнятися з тим, що є між матір'ю та дитиною, яку вона виношує у своєму лоні та народжує?» [8, с. 23].

У підрозділі «Безкорисливий дар самого себе» автор звертається до «найбільш трансцендентного» визначення людини: «Так, людина є спільним добром: спільним добром сім'ї й людства, окремих груп й численних суспільних структур; проте кожна людина суттєво відрізняється наповненням і реалізацією добра. Людина є спільним добром, для прикладу, нації – як співвітчизник, держави – як громадянин, а особливо спільним добром для сім'ї, єдиним і неповторним: не тільки як одиниця з числа людей, але як «ця людина». Бог-Творець закликає її до існування «задля неї самої». Крім існування, для неї також розпочинається велика «пригода життя», закладена у сім'ї. «Ця людина» – у будь-якому разі – особа, що має право самоутвердитися з огляду на свою людську гідність. Притаманна особі гідність визначає її місце серед людей, а понад усе в сім'ї. Бо сім'я, більш ніж будь-яка інша спільнота, є середовищем, де людина може існувати «задля неї самої» через безкорисливий дар самої себе. Саме тому сім'я залишається своєрідною соціальною інституцією, яку не можна нічим замінити: вона стає «святилищем життя» [там само, с. 41–42].

Отже, *Батьківщина, родина, сім'я, батьківство, материнство* – ці поняття органічно близькі. Сутність кожного з них взаємопов'язана зі змістом інших. Їх доцільно розглядати в єдності й водночас системно вирішувати завдання, що впливають з ідей, закладених у їхньому змісті [5]. Цю думку Ян Павло II обґрунтовує з філософських позицій у підрозділі «Четверта Божа заповідь: «Шануй твого батька і матір твою»: «Не буде перебільшенням стверджувати, що життя націй, держав, міжнародних організацій проходить через сім'ю та «ґрунтується» на четвертій Божій заповіді. У наш час, незважаючи на численні підписані декларації прав, «відчуження» є серйозною загрозою. Це результат тверджень епохи Просвітництва про те, що людина є «більше» людиною, якщо є «тільки» людиною. Неважко помітити, що нашому часу загрожує відчуження від усього того, що належить до повного багатства людини. Це також стосується і сім'ї. Утвердження особи пов'язане із сім'єю, а також з четвертою заповіддю. Сім'я, за Божим наміром, є здебільшого першою школою, що навчає бути людиною. Будь людиною! Цей наказ передається у родині – людиною, як син чи дочка своєї країни, як громадянин держави і, сьогодні можемо сказати, як громадянин світу. Бог, що дав людству четверту

заповідь, прихильний «до людини» (philanthropos, як казали греки)» [8, с. 67].

Як духовна особа, громадянин і вчений, Ян Павло II наголошує на органічному взаємозв'язку між сім'єю, нацією і державою: «Сім'я, беручи участь у культурній спадщині, спричинює ту специфічну суверенність, яка впливає з власної культури та мови. <...> Через свою культуру, свою мову не тільки народ, а й кожна сім'я здобуває свою духовну суверенність. Без цього важко було б пояснити багато подій в історії народів, особливо європейських; подій давніх і сьгоднішніх, подій піднесених і болісних, перемог і поразок, з яких видно, наскільки сім'я органічно поєднана з народом, а народ – із сім'єю» [там само, с. 80–81].

Наведемо ще один фрагмент з цієї фундаментальної наукової праці (саме так ми оцінюємо Послання Папи «До сімей»): «Коли йдеться про державу, такий зв'язок частково аналогічний, а частково відмінний. Держава різниться від нації своєю внутрішньою структурою, вона сама собою є менше «сім'єю», бо організована як політична система із властивим їй «бюрократичним» оформленням. Попри те, державна структура, в певному сенсі, має завжди свою «душу» настільки, наскільки відповідає своїй природі «політичної спільноти», юридично скерованої на спільне добро. Сім'я, можна сказати, тісно пов'язана з цією «душею» держави саме силою принципу допомоги. Отже, сім'я є такою суспільною реалією, яка не має у власному розпорядженні усіх необхідних засобів для здійснення власних цілей, зокрема у галузі освіти та виховання. І тоді потрібно, щоб цим займалася держава відповідно до згаданого принципу: там, де сім'я є самодостатньою, потрібно дозволяти їй діяти автономно; навіть більше, в такому разі надмірно втручання держави було би шкідливим, було б виявом непошани і порушувало б права сім'ї. Держава може й повинна допомагати тільки там, де сім'я насправді не може собі зарадити» [там само, с. 81–82].

Ці слова були написані Яном Павлом II ще у 1994 р. Актуальність порушених Папою проблем на початку XXI століття динамічно зростає. Безробіття, трудова міграція батьків, зростання кількості розлучень, сирітство дітей при живих батьках (соціальне сирітство) і навіть поява такого поняття, як «євросироти», – усе це стало серйозною загрозою для України та інших держав.

«По-справжньому суверенний і духовно сильний народ завжди складається із сильних сімей: сімей, свідомих свого покликання і посланництва в історії. Сім'я перебуває в центрі всіх цих проблем і завдань. Будь-яке відсування її на задній та другорядний план, відкидаючи з позиції, належної їй у суспільстві, означає завдати серйозної шкоди автентичному зростові цілого суспільства» [там само, с. 83]. На нашу думку, це положення має загальнодержавне і міждержавне значення. У ньому закладено не лише добрі поради мудрої людини, а й застереження і для державних та громадських діячів,

і для керівників та співробітників наукових установ, і для представників різних верств населення, незалежно від національної чи релігійної належності.

Всі ці складні процеси тісно пов'язані з духовністю і культурою народу. У «Слові до учасників Міжнародного конгресу, присвяченого Хрещенню Київської Русі» (12 листопада 1988 р.) Папа обґрунтовує таке важливе методологічне положення: «Потреба духовної врівноваженості народів – прагнення нашої цивілізації». Він звертає увагу на те, що слова «культ» і «культура» мають спільний корінь. На його думку, це «відображає істину, яка полягає в тому, що культ є первісною формою культури».

Вчений – філософ, теолог, культуролог – висловлює такі цінні міркування: «Головна проблема нашого суспільства пов'язана з рівнем його культури: відчувається потреба в духовній врівноваженості народів, завдяки чому можна контролювати величезні сили, не обтяжені технологічним прогресом останніх десятиліть. Низький рівень культури призводить до певних взаємопов'язаних форм зубожіння, які я поділив би на зубожіння розвинутих і слаборозвинутих країн» [9, с. 107; 6].

Водночас святий отець пропонує своє бачення шляхів розв'язання цих винятково важливих проблем: «Науковий аналіз минулого – це щось значно більше, ніж академічне завдання. Він необхідний для проектування майбутнього. Тут «входить у гру» нова культура, появу якої передбачаємо тоді, коли занурюємося в минуле. Вона повинна бути відкритою спершу для духовного, а потім для матеріального. Ця культура мусить відновити свою увагу до культу, в якому вже нарешті треба побачити, крім ідеології останніх десятиліть, невичерпне багатство, що є головним і першорядним джерелом знання і оновлення» [9, с. 107].

ПОЧУТТЯ ЛЮБОВІ І ПОВАГИ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Духовно і науково виважено Папа радить осмислювати витоки свого народу: «Разом із Хрещенням починається історія національної культури, а культура становить основу життя народу. Завдяки їй формується його самобутність та виражаються притаманні народу особливості. <...> Ось чому доцільно пригадати історію слов'янської культури, яка сягає своїми коріннями Хрещення святого Володимира в Києві. Ця подія започаткувала велику культуру, яка, будучи пов'язана з візантійською традицією, набула східного характеру з врахуванням духовності Київської Русі... Щоб до кінця зрозуміти специфіку вашої культури, треба повернутись до візантійських джерел, які ваші предки донесли до вас рідною мовою та зафіксували в багатьох пам'ятках вашої багатой духовної спадщини» [там само, с. 161–162].

Свої глибокі почуття любові і поваги до українського народу Ян Павло II неодноразово висловлював під час візиту в Україну у червні 2001 р. Так, під час зустрічі з представниками політичних,

культурних, наукових та ділових кіл України він висловив такі думки: «...З великою радістю я прийняв ... запрошення, щоб відвідати вашу благородну країну, колыску християнської цивілізації та батьківщину мирного співжиття між різними національностями та релігіями. Я радий, що тепер знаходжусь на українській землі. Вважаю великою честю, що можу нарешті зустрітись із мешканцями країни, яка у важкі перехідні роки зуміла так ефективно забезпечити умови миру та спокою для своїх громадян...» [12, с. 17].

Хвилюючим є звернення святого отця до українського народу – народу мудрого, багатостраждального, який має велику історію і культуру: «З почуттям щирої приязні обіймаю український народ, що в переважній більшості є християнським, як про це свідчать культура, народні звичаї, численні церкви, які прикрашають краєвид, як також незліченні твори мистецтва, що знаходяться по всій країні. Вітаю землю, яка зазнала страждань та гніту, зберігаючи при цьому прив'язання до свободи, якого ніхто і ніколи не зміг знищити» [там само]. Така висока оцінка, на нашу думку, має велике історичне, філософське, педагогічне значення для сьогодення.

Глибокий зміст і чисті, святі почуття закладені у словах високого гостя: «Вітаю тебе, прекрасне місто Київ, що простягається у середній течії Дніпра, колыско давніх слов'ян та української культури, глибоко просякнутої християнським духом. На землі твоєї країни, що є перехрестям між Заходом і Сходом Європи, зустрілись дві великі християнські традиції – візантійська й латинська, і обидві знайшли сприятливе прийняття. Протягом сторіч між ними не бракувало напружень, які приводили до суперечностей, що приносило шкоду для обох. Тепер, однак, промощується шлях готовності до взаємного прощення. Необхідно подолати бар'єри та недовір'я, щоб спільно будувати гармонійну та мирну країну, черпаючи, як і в минулому, з чистих джерел спільної християнської віри» [12, с. 17–18]. В цьому зверненні – філософський методологічний ключ до дослідження складних історичних проблем, до здійснення об'єктивної науково обґрунтованої політики державотворення, розвитку освіти, науки і культури в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Звертаючись до українців, святой отець зазначає, що «християнство дало натхнення вашим найвизначнішим мужам культури і мистецтва, воно щедро зросло моральне, духовне і суспільне коріння вашої країни». У зв'язку з цим він цитує слова нашого великого співвітчизника, філософа Григорія Сковороди: «Усе минає, тільки любов після всього зостається. Усе минає, але не Бог і не любов» [там само, с. 18].

Винятково важливе значення для українців мають поради великого духовного подвижника бути більш наполегливими «у стараннях, необхідних для того, щоб подолати залишки труднощів, запевнюючи повну пошану прав національних та релігійних меншин». Вчений обґрунтовує такий добрий

прогноз: «Політика мудрої толерантності не забариться привернути пошану і симпатію до українського народу», забезпечуючи йому особливе місце серед європейських народів [там само]. Високо оцінюючи той факт, що преамбула до Конституції України нагадує своїм громадянам про «відповідальність перед Богом», святой отець наголошує, що «такою була і точка зору вашого Григорія Сковороди, коли він запрошував своїх сучасників на перше місце ставити завдання «зрозуміти людину», шукаючи для неї шляхів, відповідних для того, щоб остаточно вивести її з глухих кутів непримиренності та ненависті» [12, с. 19].

У проповіді Яна Павла II, проголошеній 24 червня 2001 р. під час служби Божої на спортивному комплексі «Чайка» в м. Києві, висловлено таке сердечне побажання українцям: «Нині наново здобута незалежність відкрила новий і багатообіцяючий період, що зобов'язує громадян поставити собі за мету «будувати рідну хату», Україну...» [там само, с. 58].

Отже, будуючи Україну – нашу Батьківщину, «нашу рідну хату», ми повинні творчо використовувати дорогоцінну спадщину наших великих попередників. У ній маємо черпати прогресивні ідеї людяності, високої моралі, любові до своєї Вітчизни, відповідальності за її сьогодення і майбутнє.

ДО МОЛОДІ: «ВІД СЕРЦЯ ДО СЕРДЕЦЬ»

Для осмислення вчення Яна Павла II про молоді, її роль у розвитку кожної держави і цілого світу необхідно ознайомитися з унікальною книгою, виданою у Польщі – в Ледніці у 2000 р. і перевиданою у 2008 р. в Познані. «Підручник покоління Яна Павла II. Батьківське слово до молодих світу, Польщі і Ледніці» – така, на перший погляд, незвичайна назва цього особливого видання.

«Святой отець ніколи не промовляв до молоді, але проводив діалог, розмову, в якій виражав самого себе, свою віру, а також службу найвищим цінностям. Неодноразово, дивлячись в очі молодим людям, відкладав раніше підготовлену промову і говорив від серця до сердець», – так писав кардинал Станіслав Дзівіш, Краківський митрополит, у листі до молодих людей, опублікованому на початку цієї книги. В ній систематизовано тексти промов у хронологічному порядку, починаючи з 22 листопада 1978 р. – від першої промови до молоді Папи Яна Павла II «Приносьте радість і надії» (у Ватикані, в базиліці Святого Петра) до промови на форумі Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку 5 жовтня 1995 р. («Від прав людини до прав народів»).

Як високодуховна людина, вчений-філософ і педагог, теолог, історик, він особливо наголошував на праві кожного народу на свою мову і культуру, через які цей народ «виражає і зміцнює те, що назвав би його первісною духовною «суверенністю»... Кожний народ має також право будувати своє життя згідно з власними традиціями... Кожний народ має право будувати своє майбутнє, забезпечуючи молодим людям виховання» [11, с. 23]. Вісімнадцять

філософських положень, викладених святим отцем у промові «Від прав людини до прав народів», – це глибока скарбниця ідей, порад і застережень людству: «Стою тут перед вами як свідок, свідок гідності людини, свідок надії, свідок переконання, що доля кожного народу спочиває на долонях милосердно-го Провидіння» [там само, с. 830].

БУДУВАТИ ЦИВІЛІЗАЦІЮ МИЛОСЕРДЯ

Ян Павло II закликав подолати страх перед майбутнім. Він особливо наголошував, що відповіддю на це явище, яке поширилося наприкінці ХХ століття, є «труд побудови цивілізації милосердя на фундаменті універсальних цінностей – миру, солідарності, справедливості і свободи. <...> Душею цивілізації любові є культура свободи: свободи індивідів (особистостей) і народів, що переживається в русі самовідданої солідарності і відповідальності»; «Будемо носити в собі здатність до досягнення мудрості і цноти...»; «Зможемо збудувати... цивілізацію, гідну людини, правдиву культуру свободи». «Можемо і мусимо це зробити! А роблячи це, переконуємося, що сльози нашого століття підготували землю до нової весни людського духу», – такими пророчими словами закінчив Папа Ян Павло II свою промову в Організації Об'єднаних Націй [там само].

Обираючи та здійснюючи добро в особистому й сімейному житті, в економічних і політичних обставинах, у національній і міжнародній царині, людина реалізує свою свободу в істині. Це дає їй змогу обминути або подолати можливі відхилення, засвідчені в історії. Цими філософськими висновками Ян Павло II попереджає людство, застерігає від помилок, до яких може призвести ігнорування проблеми свободи. Як вчений, він доводить, наскільки важливим є питання про людську свободу: «Свободу людині дає Творець, як дар і водночас як завдання. Через свободу людина покликана прийняти і здійснити істину про добро».

Філософсько-педагогічна ідея добротворення в свободі, на нашу думку, має винятково важливе значення для педагогіки. Порушення принципу зв'язку свободи з істиною, намагання узалежнити її від себе призводить до великої моральної шкоди в життєдіяльності людини, родини, суспільства і всього людства. Святий отець наголошував, що ці негативні наслідки неможливо навіть передбачити. Спотворення свободи, її фальсифікація, надуживання і прикриття нею може набути форми того чи іншого тоталітарного режиму. Зрозуміло, що розвиток суспільства на основі такої псевдоконцепції негативно впливає на долі цілих поколінь, позначається на їхньому майбутньому. «Це є однією з форм знищення свободи, наслідків чого ми зазнали у ХХ столітті і не тільки», – робить висновок учений-філософ. У цих словах – серйозне попередження людству щодо хибного розуміння свободи в ХХІ столітті.

Ян Павло II не говорив про загрози технологічні, екологічні та інші, котрі у 80-ті роки ХХ століття

вже були явними. Водночас Папа глибоко розумів і прогностично бачив можливі негативні процеси в суспільному розвитку, котрі спричиняють деградацію особистості. Він був стурбований цивілізаційними хворобами поверховості людини, можливістю втрати тих загальнолюдських якостей особистості, без яких людина не зможе виконати своєї особливої місії на землі. Його заклик – спрямовувати зусилля на розкриття глибинної основи ества кожної людини, що збагачує її розум і серце, – є актуальним для людей усього світу. «То є власне глибина правди і свободи, справедливості і любові. Глибина миру» [1, с. 43]. Ще однією небезпекою був стурбований святий отець. Ідеться про негативний вплив на розвиток людини її особистих залежностей, пристрастей, які цілеспрямовано підтримувалися впродовж тривалого часу. З цією небезпекою необхідно боротися. До найбільших загроз святей отця відносив також помітне зниження почуття цінності життя. Про це він з хвилюванням говорив у м. Замостя 12 червня 1999 р. Як духовна особа і як людина, котрій притаманні високі морально-етичні якості, Ян Павло II засуджував те зло, яке несе запропонована «цивілізацією смерті» вільна любов, розпушта. Адже такі «цивілізаційні послуги» призводять до руйнування однієї з найдорожчих і святих цінностей – почуття любові, щирого кохання.

Вміння слухати і толерантність – ці етичні риси були притаманні професору Каролі Войтилі. Як згадує його докторантка Міріам Шимечко ОСУ (Miriam Szymeczko OSU), під час однієї з гострих дискусій, що точилася в науково-педагогічних колах у зв'язку з виданням книги М.Орайсона, професор Кароль Войтила промовив: «А... подивимося на ту справу з іншого боку. Та людина написала, що думала. Можливо, думала над тим тиждень, можливо, місяць, можливо, більше часу. Виклала в тій книжці свої думки. Ми маємо право не погоджуватися з її поглядами, можемо не приймати їх, але одне, переконаний, ми повинні – маємо обов'язок пошанувати думку цієї людини, бо це є думка особи» [13, с. 389]. Цей спогад мимоволі змушує замислитися над тим, що сьогодні в нашій державі – і в освіті, і в політиці, і в інших сферах суспільного життя – ще дуже бракує етики й культури дискусії, вміння вислухати і учня, і студента, і батька дитини, своїх колег та опонентів і поважати їхню думку. Толерантність – це винятково важлива риса педагога, керівника навчального закладу, всіх тих, хто працює в системі відносин «людина – людина».

Енциклопедичні історико-філософські, педагогічні і психологічні праці Папи Яна Павла II, його узагальнюючі оцінки й теоретично обґрунтовані положення мають велике загальнолюдське значення. Духовна спадщина, педагогічні, психологічні, філософські ідеї великого мислителя потрібні кожній людині, кожному батьку й матері, вони надзвичайно цінні для діяльності освітніх і культурних осередків, усіх громадських і державних організацій, вкрай необхідні не тільки Польщі та Україні, а

й державам різних континентів світу. Вони потрібні для майбутнього всього людства.

Література

1. *Вайгель Джордж*. Свідок надії. Життєпис Папи Івана Павла II / Джордж Вайгель. – Львів: вид-во Українського Католицького університету, 2011. – 986 с.
2. *Jan Paweł II*. Do Ciebie. Wybór myśli z pielgrzymek do Ojczyzny / Jan Paweł II. – Wydawnictwo Diecezjalne Sandomierz, 1999. – 63 s.
3. *Jan Paweł II*. Dialogi z młodzieżą. Przemówienia, rozważania, homilie. 1979 – 2004 / Jan Paweł II. – Gdańsk: Gdański Dom Wydawniczy, 2005. – 256 s.
4. *Jan Paweł II*. Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci / Jan Paweł II. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 2005.
5. *Іван Павло II*. Пам'ять та ідентичність. Бесіди на зламі тисячоліть / Іван Павло II; пер. з італ. Мар'яни Прокопович. – Львів: Літопис, 2005.
6. *Jan Paweł II*. Encyklopedia nauczania moralnego / Jan Paweł II; pod red. ks. prof. dr hab. Janusza Nagórnego, ks. dr hab. Krzysztofa Jeżyny. – Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2005. – 636 s.
7. *Jan Paweł II*. Człowiek Kultury / Jan Paweł II; pod red. Katarzyny Flader i Witolda Kaweckiego CSsR. – Kraków: Dom wydawniczy Rafael, 2008. – 414 s.
8. *Jan Paweł II*. Dzień po dniu. Ilustrowane Kalendarium Wielkiego Pontyfikatu. 1978–2005. – T. I. – Kraków, 2005. – 631 s.
9. *Послання* Папи Івана Павла II. – Львів: Літопис, 2001. – 288 с.
10. *Слово* Святішого Отця Івана Павла II до України. – Львів: Видавничий відділ «Свічадо» Монастиря монахів студитського уставу, 2001. – 203 с.
11. *Podręcznik* pokolenia JP2. Ojcowskie słowo do młodych świata, Polski i Lednicy. – Lednica, 2000; Poznań, 2008. – 868 s.
12. *Вітаю* тебе, Україно! Пастирський візит Святішого Отця Івана Павла II в Україну 23–27 червня 2001 року: Промови і проповіді. – Львів: Видавничий відділ «Свічадо» Монастиря монахів студитського уставу, 2001. – 111 с.
13. *Obecność*. Karol Wojtyła – Jan Paweł II w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Dar i odpowiedzialność / red. M.Filipiak, A.Szostek MIC. – Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2008. – 490 s.

Анонсу

Нелля НИЧКАЛО

Філософія педагогіки серця Яна Павла II

У статті обґрунтовано висновок про те, що Папа Ян Павло II був не лише видатним священнослужителем, духовною особою, дипломатом, філософом, теологом, істориком, соціологом, а й справжнім педагогом світу. Розглянуто філософсько-педагогічні праці вченого, проаналізовано гуманістичну сутність і зміст його ідей, розкрито загальнолюдське значення його духовної спадщини.

Ключові слова: Ян Павло II, людина, людство, педагогічна цінність, духовна спадщина, філософсько-педагогічні праці, послання.

Нелля НИЧКАЛО

Філософія педагогіки серця Іоанна Павла II

В статті обґрунтовується висновок о том, что Папа Иоанн Павел II был не только выдающимся священнослужителем, духовной личностью, дипломатом, философом, теологом, историком, социологом, но и настоящим педагогом мира. Рассматриваются философско-педагогические труды учёного, анализируются гуманистическая сущность и содержание его идей, раскрывается общечеловеческое значение его духовного наследия.

Ключевые слова: Иоанн Павел II, человек, человечество, педагогическая ценность, духовное наследие, философско-педагогические труды, послания.

Nellya NYCHKALO

Philosophy of pedagogy of the heart of John Paul II

The article substantiates the conclusion that Pope John Paul II was not only a prominent cleric, spiritual person, diplomat, philosopher, theologian, historian, sociologist, but a true teacher of the world. Philosophical and pedagogical works of the scientist are considered, the humanistic essence and the content of his ideas are analyzed, universal significance of his spiritual heritage is revealed.

Keywords: John Paul II, person, mankind, pedagogical value, spiritual heritage, philosophical and pedagogical works, letter.

ДО 90-РІЧЧЯ «РШ»

Головному редактору журналу «Рідна школа» Анжеліні Пугач

В день ювілею – 90-річчя Вашого добре знаного освітянам журналу – прийміть щирі вітання від колективу Державного педагогічно-меморіального музею В.О. Сухомлинського: нехай ваша багаторічна творча праця, високий професіоналізм, покликання, вагомий внесок у розвиток духовної та інтелектуальної скарбниці України плідно примножуються.

Хай і надалі Ваш цілеспрямований шлях буде щедрим на добро, захоплює новими планами, актуальними публікаціями.

Успіхів Вам, невичерпної енергії. Нехай джерело натхнення колективу однодумців повниться яскравим змістом, наснагою, задоволенням від здійсненого.

З глибокою повагою
директор музею Зоя Ткаченко